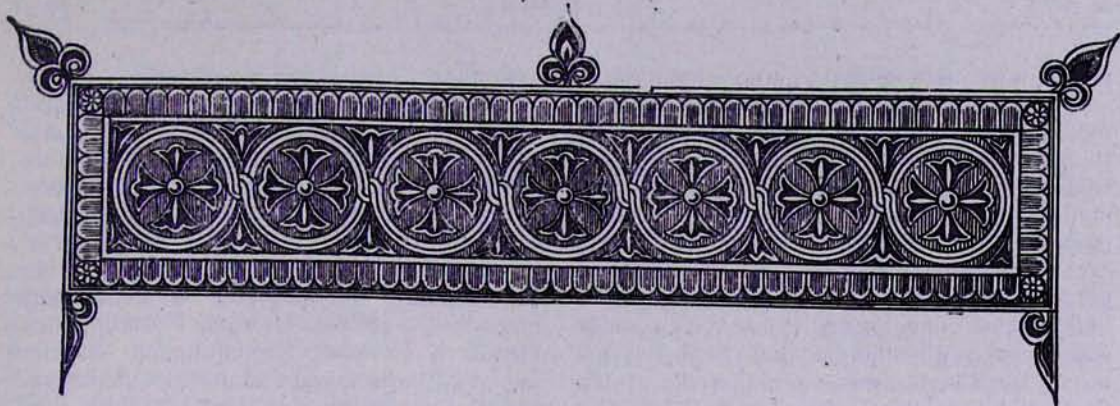

ԵԶՆԻԿ ՔՀՆ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՎԱՐԴԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԸ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ*

Քրիստոս իր աշակերտներին տվեց երկու իշխանություն՝ քահանայական և քարոզչական: Քրիստոսի առաքյալները այս իշխանությունները հաղորդեցին իրենց հաջորդներին, որ և սերնդից սերունդ փոխանցվելով հասել է մեզ, մեր օրերը: Քահանայական իշխանության գործադրման համար Եկեղեցու ծոցում ստեղծվել է մկիրապետական կարգ՝ սարկավագության, քահանայության և եպիսկոպոսության աստիճաններով: Իսկ քարոզչական իշխանության գործադրման համար առաջացել է վարդապետների կարգը, որ այսօր Հայ Եկեղեցում գոյություն ունի երկու աստիճաններով՝ Մասնավոր վարդապետություն և Մեծ կամ, ինչպես ընդունված է այսօր՝ Ծայրագույն վարդապետություն: «Մահմանք կանոնաց սուրբ առաքելոյն Թադեոսի ի քաղաքին Ուռհայ ի լուսաւորել զնոսա» կանոնախմբի առաջաբանում հստակորեն արտահայտված է քահանայական և քարոզչական կարգերի տարբերակումը: Այսպես, ասված է, որ առաքյալները «ձեռնադրեցին եպիսկոպոսունս, քահանայս եւ սարկաւագունս, եւ հաստատեցին վարդապետս արեւնաւոյցս»:

Այսօրվա այս փոքրիկ զեկուցումը մկիր-

ված է վարդապետական կարգին՝ Հայ Եկեղեցու պատմության խորքի վրա դիտված:

Թյուրիմացությունից խուսափելու համար պետք է նշել, որ Հայ Եկեղեցում վարդապետական կարգը երբեք քահանայական աստիճանից անկախ գոյություն չի ունեցել: Հայ Եկեղեցու բազմադարյան պատմության ընթացքում գործող բոլոր վարդապետները ունեցել են քահանայական կամ եպիսկոպոսական աստիճաններ: Վարդապետներ եղել են այն քահանաները (կուսակրոն և ամուսնացյալ) ու եպիսկոպոսները, որոնք հատուկ արտոնությամբ իրավունք են ստացել քարոզելու և ուսուցանելու: Այդ արտոնությունը նրանց տրվել է վարդապետական գավազանի տվչությամբ: Ի տարբերություն եպիսկոպոսական գավազանի, որ խորհրդանշում է քահանայապետական իշխանությունը, վարդապետական գավազանը խորհրդանշում է քարոզչական-ուսուցողական իշխանությունը:

Հայ Եկեղեցու պատմության մեջ վարդապետներ հիշվում են դեռ Դ դարում: Այսպես, Զենոբ Գլակի անունով հայտնի «Պատմութիւն Տարօնոյ» երկում ասվում է, որ Ս. Գրիգոր Լուսավորիչը Կեսարիայում ձեռնադրություն ստանալուց հետո, վերադարձին «մնայր ժամանակս ինչ ի Սե-

* Զեկուցում կարդացված Վեհաբանում 1987 թվականի փետրվարի 25-ի միաբանական ժողովին:

բաստիայ, հաւաքեալ դասս կրանաւորաց և զոմանս վարդապետս կոչէր յԱղեքսանդրիայէ... Եւ անտի ելեալ անցաք մինչև ցԹորդան և անդ թողաք զՍուրտինոս Եփեսացի վարդապետն ամենայն զաւանակսն²: Փալատոս Բուզանդը խոսելով Հայաստանում (Տարոնում) անապատականության հիմնադիրներից Գիմդի մասին (Դ. Կեսին) ասում է. «Էր գլուխ արեղայից և վարդապետ միանձանց և առաջնորդ մեծակեցաց և վերակացու վաներայից և ուսուցիչ ամենայն անապատաւորաց... առ հասարակ ամենայն մարդիկ երկրին հայոց անուանեալ կոչէին ամա վարդապետս»³: Տիրան թագավորը, կուրամալուց հետո, վարդապետ է կոչում իր հրամանով անհատակված Հուսիկ կաթողիկոսին և Աշտիշատի առաջնորդ Դանիել ասորի քրեպիսկոպոսին⁴: Փալատոսը հիշում է նաև Ծաղիտա և Եպիփան վարդապետներին, երկուսն էլ Դանիել ասորու աշակերտները, որոնցից Ծաղիտան Դանիելի կողմից իսկ նշանակվել էր «Կորդուաց վարդապետ», իսկ Եպիփանը՝ «գաւառին Աղձնեաց և մեծաց Ծոփաց»⁵: Վարդապետներ են կոչվել նաև Ս. Գրիգոր Լուսավորիչը⁶, Մեծն Ներսէս հայրապետը⁷ և ուրիշներ:

Ե դարի վարդապետներից հայ պատմիչների երկերում հիշվում են Ս. Սահակ Պարթևը⁸, Ս. Մեսրոպ Մաշտոցը⁹, Եղիշեն¹⁰ և ուրիշներ: Հնարավոր չէ այս փոքրիկ զեկուցման մեջ հիշել այն բոլոր վարդապետներին, որոնք, լինելով իրենց կոչմանը արժանի հովիվներ, միշտ անաղարտ են պահել ու մեկնել Հայ Եկեղեցու վարդապետությունը և կրթել, դաստիարակել Հայ Եկեղեցու զավակներին:

Ինչպես նկատեցինք արդեն, վարդապետներ են եղել ոչ միայն քահանայական աստիճան ունեցող հոգևորականները, այլ նաև եպիսկոպոսներ և նույնիսկ կաթողիկոսներ: Եվ այս ոչ միայն Հայ Եկեղեցու նախնական շրջանում, այլև նույնիսկ մինչև վերջին դարերը: Բերենք միայն մի քանի օրինակ. Թովմա Արծրունու պատմության 1303 թ. ընդօրինակված ձեռագրի հիշատակարանում կարդում ենք. «ի խնդրոյ աստուածարեալ գիտնական և արդիւնակար վարդապետի, միանգամայն և արհիական աստիճանի արժանացելոյ տեսուն Ստեփաննոսի, որ է ակն արևելեան և աթոռակալ մեծի Սիմեաց տան»¹¹: Երբ 1441 թ. հայոց կաթողիկոս է ընտրվում Վիրակոս Վիրապեցին, կաթողիկոսական ձեռնադրությունից հետո Հովհաննես Հերմոնացի վարդապետը նրան տալիս է «զգաւազան վարդապետութեանն»¹²: Հետաքրք-

քրական է, որ երկու տարի անց, երբ Կիրակոս Վիրապեցին զահրնկեց է արվում, նույն Հովհաննես Հերմոնացին «զգաւազանն վարդապետութեան ի ձեռացն էառ»¹³: Խաչատուր Զոռայեցու «Պատմութիւն Պարսից» աշխատության մեջ կարդում ենք. «Եւ ահա այսպէս եղև վախճան և մահ երանելոյն առն Աստուծոյ Տեսուն Ստեփաննեայ վարդապետի և կաթողիկոսի...»¹⁴ (+1698): Առաքել Դավրիժեցին հիշում է «Թումայ եպիսկոպոսն Տաթևու, որ զկնի եղև վարդապետ»¹⁵: Վկայությունների այս շարքը կարելի է անվերջ երկարել: Հիշենք միայն նաև, որ մինչև այսօր էլ եպիսկոպոսներ կարող են Ծայրագույն վարդապետության աստիճան ստանալ: Մյուս կողմից պետք է նշել, որ բոլոր եպիսկոպոսները չէ, որ վարդապետական կոչում են ունեցել: Այսպես, Ս. Ներսէս Շնորհալի կարգադրում է, որ այն եպիսկոպոսները, որոնք վարդապետական աստիճան չունեն, իրենց կողքին վարդապետներ ունենան¹⁶: Հիշենք նաև մի վկայություն ԺԷ դարից: Գրիգոր Դարանաղցին, նկարագրելով ԺԷ դարի երկրորդ քառորդի դեպքերը, հիշում է մի Մակարի, որը «...ոչ եղև արժանի վարդապետական աստիճանի, բայց յետոյ եպիսկոպոս եղև իրեանց գեղջի վանաց մեծ աթոռոյն»¹⁷:

Վարդապետները չափազանց կարևոր դեր և նշանակություն են ունեցել Հայ Եկեղեցու կյանքում: Հայոց եկեղեցական կանոնների համաձայն՝ վարդապետների պարտականությունների և իրավունքների մեջ են մտել.

ա.—Սահմանել զղջացող մեղավորների (հոգևորական թե աշխարհական) ապաշխարության ժամկետը¹⁸ և ապաշխարությունից հետո թույլատրել ս. խորհուրդին մերձենալու¹⁹:

բ.—Բանադրել և իր բանադրածին արձակել (հոգևորականի թե աշխարհականի)²⁰: Վարդապետը կարող է զրկել քահանային իր աստիճանից, «վասն անարժան վարուց»²¹: Դվինի Բ ժողովի Ե կանոնը պատվիրում է, որ եկեղեցու պաշտոնյաները «կացցեն վարդապետին ի հնազանդութեան ամենայն յաւժարութեամբ»²²: Իսկ Զ կանոնում կարդում ենք. «Ոմանք լուխտ եկեղեցւոյ զկարգ եւ զպաշտան թողին... իշխանութիւն լիցի վարդապետին զշնորհս եկեղեցւոյն հանել յայնպիսեացն եւ արժանատր քահանայից եւ պաշտանէից եւ մերձատրաց տալ»²³:

գ.—Խրատել զստահական եւ զլուրացեալսն ածել ի կարգ հաւատոյ... գործ է վարդապետի»²⁴:

դ.—Հաստատել եկեղեցական՝ դավանաբանական, ծիսական և այլ կարգ ու կանոնին վերաբերվող սկզբունքները²⁵:

ե.—Տնօրինել ժառանգական և ամուսնալուծության հարցերը²⁶: Ըստ Մխիթար Գոշի, վարդապետները «գիտակ են իրաց դատաստանին»²⁷:

զ.—Մխիթար Գոշը իր Կանոնագրքի «Յաղագս դատաստանաց վարդապետաց» գլխում գրում է. «Իրաւունք են աւագ վարդապետի ընդ հայրապետի և ընդ եպիսկոպոսի ի վիճակ ելանել ըստ նոցա կամացն, եւ կամ այլ ոք՝ ըստ կամաց երկոցունց, զի մի արտաքոյ կանոնաց յեպիսկոպոսէ գործիցի ինչ, զի և եպիսկոպոսն միաբանութեամբ վարդապետին գիրաբանչիւր գկարգն գործիցէ»²⁸: Հիշեցինք արդեն, որ Ս. Ներսէս Շնորհալին էլ պատվիրում էր, որ այն եպիսկոպոսները, որոնք վարդապետական աստիճան չունեն, իրենց կողքին վարդապետներ ունենան, որպեսզի նրանց խորհրդակցությամբ տնօրինեն իրենց թեմական գործերը: Ըստ Ս. Ներսէս Շնորհալու այդ վարդապետների գործը պիտի լինէր «առաջին» զծառայակիցսն կերակրել ըստ անտարանական հրամանին, երկրորդ՝ զթշնամիսն ճշմարտութեան՝ որք հակառակին հաւատոյն բանի և օրինաց Աստուծոյ և աւանդութեանց Եկեղեցւոյ՝ ըմբերանել աստուածային գիտութեամբն, զի մի գպարգամիտսն ի ժողովրդոցն՝ պատիր բանիքն ձգեսցեն ի կորստեան իրեանց խորխորատ...»²⁹:

Վարդապետի ունեցած դերի և ճշմանկության գիտակցությունը իր արտահայտությունն է գտել Ս. Գրիգոր Տաթևացու հետևյալ տողերում. «Վարդապետք և եպիսկոպոսք միմեանց օգնականք են ի յեկեղեցիս եղեալ ի զգացումն հոգևոր ազդմանց... Վարդապետն իշխան է բանից, որ հրամայէ և ուսուցանէ. և եպիսկոպոսն իշխան է գործոց, որպէս արհեստաւորք: Վարդապետն է տեսական իմաստասէրն, որ բանի ուսուցանէ և խրատէ. և եպիսկոպոսն գործնական՝ որ զեօթն խորհուրդ Եկեղեցւոյ կատարէ և կատարել տայ: Վարդապետն դատաւոր է և քննող և եպիսկոպոսն վերակացու է և հրամայող ամենայն ժառանգաւորաց նորին»³⁰: Կարծում եմ ավելորդ չէ վարդապետի դերի և ճշմանկության մասին մեր խոսքը եզրափակել Մխիթար Գոշի հետևյալ դիպուկ առակով.

«Ըմբռնեցին զմէկ աշխարհակայն ի մերըս եւ բերին առ սարկաւազն:

Եւ սարկաւազն ասաց, թէ՝—Երեցն աստ է եւ քան զիս մեծ է եւ ունի իշխանութիւն, առ այն տարէք:

Եւ տարին. եւ երեցն ասաց, թէ՝—Եպիսկոպոսն աստ է, առ նա տարէք:

Եւ տարին. եւ եպիսկոպոսն ասաց, թէ՝—Կաթողիկոսն աստ է, առ նա տարէք:

Եւ տարին. եւ կաթողիկոսն ասաց, թէ՝—Վարդապետն աստ է, առ նա տարէք:

Եւ տարին. Եւ վարդապետն եղ. կանոնս եւ արժանացոյց ապաշխարութեամբ»³¹:

Ունենալով այսպիսի մեծ հեղինակություն, վարդապետները, եպիսկոպոսների կողքին, միշտ ներկա են եղել Հայ Եկեղեցու ազգային-եկեղեցական ժողովներում: Այսպես, բերենք միայն մի քանի օրինակներ. 591 թ. հայ-բյուզանդական Եկեղեցիների միության համար Մորիկ կայսեր կողմից Կ. Պոլսում գումարած ժողովին հայոց կաթողիկոսարանը ներկայացնում էին Վրթանես և Գրիգոր վարդապետները³²: 633 թ. Կարինի ժողովում Եզր կաթողիկոսի հիմնական խորհրդատուն Թեոդորոս Բոթենավոր վարդապետն էր, այլ վարդապետների հետ միասին³³: 1036 թ. «Ժողովեալ եպիսկոպոսաց և վարդապետացն մերոց» գահընկեց են հռչակում Դիոսկորոս հակաթոռ կաթողիկոսին և կրկին հայրապետական գահին բազմեցնում Պետրոս Գետադարձին³⁴: 1307 թ. Սսի ժողովին մասնակցում են 41 եպիսկոպոսներ, 10 վարդապետներ և 7 վանահայրեր³⁵: 1342 թ. Սսի ժողովին մասնակցում են 29 եպիսկոպոսներ և «5 գլխաւոր վարդապետք և 10 վանահայրք»³⁶ և այլն:

Այժմ մի քանի խոսք վարդապետական Աթոռի մասին: Կան մի շարք պատմական վկայություններ, որոնք ցույց են տալիս, որ եպիսկոպոսական Աթոռներին զուգահեռ գոյություն են ունեցել նաև վարդապետական Աթոռներ: Այսպես, երբ Ս. Մեսրոպը գնում է Կ. Պոլիս, Թեոդոս կայսրը և Աստիկոս արքեպիսկոպոսը (պատրիարքը) «կարգեն զսուրբ վարդապետն ընդ վարդապետութեան աթոռակալութեան արքայն Յովհաննու Ոսկեբերանի և այլոց քաջաց և գլխաւոր վարդապետացն»³⁷: Ստ. Օրբելյանը, քաղելով Զ դարի պատմիչ Պետրոս Սյունեցու երկերից գրում է, որ Սյունյաց Հովակիմ եպիսկոպոսի ժամանակ (Դ դարի երկրորդ կես) «զվարդապետութեանն Սիւնեաց զնախագահութեանն զհիստ հրամայեցին Գեորգեայ՝ Ծաղատայ վարդապետի»³⁸: Նույն պատմիչը, խոսելով Մաթուսաղայի (Է դ. առաջին կես) մասին, ասում է. «Եւ զի էր մեծարոյ և նախաթոռ ի վարդապետ[ս]ն հայոց աթոռն Սիւնեաց. զի էր ի վաղնջոց հետէ հրամայեալ ըզթարգմանութիւնն և զմեկնողութիւնն նոցա ունել ի սրբոցն Սահակայ և Մեսրոբայ, և

գլուխ կալ և հրամանատար ամենայն վարդապետաց հայոց: Վասնորոյ տեսեալ յայնրմ ժամանակի պայծառացեալ իմաստալեոց ճառագայթիք գերանելին Մաթուսդաւ, վարժեալ և անեալ ի նոյն տան՝ կացուցանեն յաստիճան վարդապետութեան եկեղեցւոյ և ճատուցանեն գլուխ ամենայն վարդապետացն ի վերայ քարձր և ահարկու ամբիոնի րաբունարանին»³⁹: Վարդապետական Աթոռի գոյության արձագանքները պահպանվել են մինչև ԺԺ դարի ըսկիզբը: Բաբգեն Ծ. վրդ. Կոլլեներյանը այս առթիվ գրում է. «Ուսուցչական կամ վարդապետական աթոռը հին է իշխանականին և դատողականին պէս. վարդապետը իբր ուսուցիչ՝ ի պաշտօնէ իրաւունք ունի ճատելու աթոռի վրա և այնպէս ուսուցանել կամ քարոզել... Մաշտոցի Կանոնին մէջ՝ ծայրագոյն վարդապետի պաշտօնը սահմանող գրութեան մէջ կա սա որոշ յայտարարութիւնը. «Նստել ի վերայ աթոռոյ եւ առնել զբեմքասացութիւնս»: Եւ ստուգի ծայրագոյն վարդապետներ՝ երկար ժամանակ պահած են եկեղեցւոյ մէջ, մանաւանդ քարոզի ատեն աթոռ ճատելու իրաւունքը»⁴⁰:

Հայ Եկեղեցւոյ վանքերը ճշանակորպէս են իրենց վարդապետներով: Աչքի ընկնող վանքերում եղել են մեկից ավելի վարդապետներ: Միսիթար Գոշը այս պարագային պատկիրում է. «Եթէ պատահի ի միում եղբայրանոցի երկու լինել վարդապետ եւ կամ ավելի եւս, զվի, որ յառաջադէմն իցէ, ինքեանց գլուխ և աւագ կոչեցեն»⁴¹:

Բնական է, որ բոլոր վարդապետները նույն կարողություններն ու աստվածային շնորհքը չունենային: Հայ Եկեղեցւոյ պատմության մէջ, հատկապէս Բագրատունյաց շրջանից սկսած, վարդապետների շարքերում առանձնանում են մի խումբ ավագ վարդապետներ, կամ ինչպէս Միսիթար Գոշն է ասում մի այլ տեղ՝ «վկայեալ»⁴² վարդապետներ և կամ Մեծ վարդապետներ: Ս. Գրիգոր Տաթևացու ժամանակ արդեն այս աստիճանավորումը շոշափելի էր դարձել, այնպէս որ Տաթևացին, պատրաստելով կամ խմբագրելով վարդապետական գալագանի տվչության ծիսական կարգը, երկու հիմնական աստիճանավորում է դնում վարդապետական կարգի մէջ՝ Մասնավոր վարդապետություն և Մեծ կամ Ծայրագոյն վարդապետություն⁴³:

Հետաքրքրական է իմանալ նաև, թե ինչպէս են տրվել վարդապետական աստիճանները և ո՛ւմ կողմից: Հայ Եկեղեցւոյ ողջ պատմության ընթացքում վարդապետական աստիճանները տրվել են վարդապետների կողմից՝ իրենց աչքի ընկնող և

արդեն պատրաստված աշակերտներին: Այդ տվչությունը կայացել է վարդապետական գալագան հանձնելով՝ հանդիսավոր արարողությամբ, բազմության ներկայությամբ: Ս. Գրիգոր Տաթևացին այս տվչության համար գրել է, ինչպէս ասացինք արդեն, ծիսական մի կարգ: Ապահովելու համար վարդապետների մակարդակը, Միսիթար Գոշը հանձնարարում է, որ վարդապետական տվչությունը կատարվի երկու կամ երեք վարդապետների հավանությամբ⁴⁴: Իսկ 1651 թ. Երուսաղեմի ժողովը՝ հայոց Փրիկպոս կաթողիկոսի, Կիլիկիո Ներսէս կաթողիկոսի և Երուսաղեմի Աստվածատուր պատրիարքի մասնակցությամբ, Հ կանոնով հանձնարարում է. «Մի համարձակեցի որ վարդապետ անխորաքար տալ զիշխանութիւն վարդապետութեան ամենայն ումեք, եթէ ոչ իցէ նուիրեալն կատարեալ ուսմամբ և առաքինութեամբ և հասակաւ և աստուածայնով երկիրիս և վկայեալ յամենեցունց...»⁴⁵: Ըստ Մաշտոցի, վարդապետական աստիճաններ տվողը Մեծ վարդապետն է⁴⁶:

Ի գկատի ունենալով վարդապետական աստիճանի քարձրությունը, այսօր Հայոց Եկեղեցին այդ տվչության շնորհաբաշխությունը վերապահում է միայն կաթողիկոսին, որի հրամանով միայն կարող են այդ աստիճանները տրվել: Եթէ կաթողիկոսը ինքը չի տալիս գալագանը, ապա հանձնարարում է այնպիսի մի եպիսկոպոսի, որ ունի Մասնավոր և Ծայրագոյն վարդապետական աստիճանները: Ծայրագոյն վարդապետական աստիճան չունեցող եպիսկոպոսը իրավունք չունի թեկուզև Մասնավոր վարդապետական աստիճան տալ: Այս բխում է աստվածաբանական այն դրույթից, որ մեկը չի կարող բաշխել մի շնորհ, որը չունի: Բուն վարդապետը Ծայրագոյն վարդապետն է: Իսկ սովորական վարդապետը վարդապետության թեկնածուն է միայն: Արդեն աճունն էլ վրան է. Մասնավոր վարդապետ: Հետևաբար միայն Ծայրագոյն վարդապետական աստիճան ունեցողը կարող է վարդապետական աստիճաններ շնորհել:

Հայ Եկեղեցւոյ պատմության ողջ ընթացքում, ընդհուպ մինչև ԺԷ դարը վարդապետական աստիճանը տրվել է ոչ միայն կուսակրոն, այլ նաև ամուսնացյալ քահանաներին: Այդպիսի բազմաթիվ օրինակներ կան հայ մատենագիրների մոտ, ինչպէս օրինակ, Ասողիկը հիշելով Խաչիկ Ա. կաթողիկոսի ժամանակի վարդապետներին, հիշում է նաև «Եւ Յովհաննէս քահանայ յամուսնացելոց»⁴⁷: Նույն պատմիչը մի այլ տեղ ասում է. «Էին և վարդապետք վար-

ժեպք վարդապետությանը Տեառն և ուսուցիչք ճշմարտության: Բասիլիոս ծերունին... Եւ Գրիգոր քահանայ յամուսնացելոց՝ յորդախօսն և առատաբանն ի պատգամս Տեառն»⁴⁶: 1500 թ. Գեղարքունիքի Խորոտիկ վանքում Գրիգոր եպիսկոպոսի ձեռքով գրված Ճաշոցի հիշատակարանում կարդում ենք. «...աւարտեցաւ գերափառ և հոգիազարդ աստուածաբան տառս վասն խնդրոյ քարեւեր և հեզահոգի Մէլիք Աւանին և որդոյն և որդի Աղաբեկուն... ամենագովելի և երջանիկ, ընտրեալ և պատուելի, աստուածահաճոյ և ամենագովութեանց արժանաւորին Մէլիք Աւան՝ թոռն Գոշ վարդապետին, որդի տէր Մա(թ)էոսին...»⁴⁸: 1605 թ. Մոկաց Հիզան բնակավայրում գրված Ավետարանի հիշատակարանում գրիչ Հովհաննէս քահանայ գրում է. «աղաչեմ գճեզ, լիշել ի Քրիստոս և ուսուցիչն իմոյ՝ տէր Մարտիրոս մեծ փիլիսոփային, և եղբօրն՝ տէր Սարգիս վարդապետին, և որդոցն՝ տէր Գրիգորիս վարդապետին, Յովանէսին և Իգնատիոսին, և զպապն իմ՝ զտէր Սարգիս մեծ վարդապետն, և զամենայն մերձաւորսն մեր»⁵⁰: Բերենք նաև մի այլ վկայություն ԺԷ դարից: Գրիգոր Դարանաղցին 1616 թ. լինելով Կիպրոսի Ս. Մակար վանքում, գրում է. «Կայր անդ ի մեր ազգացն երկու արեղայ, մեկ քահանայ Խաչատուր անուն և որ այժմ վարդապետ է»⁵¹:

Այստեղ պետք է ընդգծել, որ վարդապետական աստիճանները, որ այսօր կարծես թե նվիրապետական կարգի մեջ են անցել, երբեք չպետք է շփոթվեն նվիրապետական աստիճանների հետ: Նույնիսկ Հայ Եկեղեցու պատմության դժվարին պահերին, երբ Բյուզանդական Եկեղեցին մեղադրում էր Հայ Եկեղեցուն նվիրապետական 9 աստիճաններ չունենալու մեջ և երբ Հայ Եկեղեցին փորձում էր ձոր աստիճաններ մտցնելով լրացնել այդ թիվը, երբեք վարդապետական աստիճանները չեն մոծվել նվիրապետական կարգի մեջ: Այսպես օրինակ, Մխիթար Գոշը Եկեղեցու ինը դասերը կարգում է հետևյալ աստիճանավորումով. ա. Պատրիարք, բ. Արքեպիսկոպոս, գ. Մետրոպոլիտ, դ. Եպիսկոպոս, ե. Քահանա կամ երեց, գ. Սարկավագ, է. Դպիր, ը. Անագանոս (ընթերցող), թ. Փրսաղոտ (սաղմոսասաց)⁵²: Ժիշտ նույն աստիճանավորումն է տալիս նաև Ս. Օրբելյանը⁵³:

Ձեռնադրության Մաշտոցի մեջ նվիրապետական աստիճանները ունեն հետևյալ կարգավորումը.

Ի սարկավագութենէ ի քահանայութիւն,
Ի քահանայութենէ յեպիսկոպոսութիւն,

Յեպիսկոպոսութենէ ի կաթողիկոսութիւն⁵⁴:

Մաշտոցի մեջ ոչ մի նշում չկա, որ ցույց տար, թե վարդապետական աստիճանները պատկանում են միայն կուսակրոններին:

Այդ նկատի ունենալով վերջերս արտահայտվել են բազմաթիվ լուրջ առաջարկություններ, որ վարդապետական աստիճանները բաց լինեն նաև ամուսնացյալ քահանաների առջև, մի արգելք, որ փակվել է զուտ պատահականության, հայ ժողովրդի պատմության տխուր և ողբերգական էջերի պատճառով և ոչ մի կանոնական իրավունքով չի կարող արդարանալ: Ցանկանում են հիշել այդ կարծիքներից միայն երկուսը: Այսպես, Բարգեմ Ծ. վրդ. Կյուլեւերյանը, որ հատուկ ուսումնասիրություն է հրատարակել «Վարդապետական աստիճանները Հայ Եկեղեցու մեջ» վերնագրով, գրում է. «Վարդապետութիւնը ուրեմն՝ իր իսկ բնութեամբ, չէր կրնար միմիայն ամուսնի եկեղեցականութեան վիճակը բացառող տիտղոս մ'ըլլալ: Ուսուցանելու, քարոզելու, առաջնորդելու, մեկ խօսքով բեմի մարդը որոշող տիտղոս մըն էր այն, եւ այդ մարդը հաւասարապէս կրնար գտնուիլ թէ՛ ամուսնի և թէ՛ ամուսնացեալ եկեղեցականներու մէջ»⁵⁵: Իսկ ըստ Օրմանյան Սըրբազանի. «Եկեղեցին կանոնական արգելք մը դրած չէ, որ ամուսնացեալ քահանաներն ալ, երբ որ պահանջուած ուսումն ունին՝ քարոզ խօսելու իշխանութիւն ստանան վարդապետական աստիճանով և գաւազանի տուչութեամբ»⁵⁶:

Եթե Օրմանյան Սըրբազանի ժամանակ քահանաները իրավունք չունեին քարոզ խօսելու, ապա այսօր այդ ոչ միայն թույլատրվում է, այլ նաև համաձայնարվում: Մնում է վերացնել այն հակասությունը, որ ստեղծվել է այսօր, քանի որ եկեղեցական օրենքներով վարդապետական գավազան չունեցողը իրավունք չունի քարոզելու:

Վարդապետական աստիճանը իր քարձրության վրա մնաց մինչև ԺԸ դարը: ԺԸ և ԺԹ դարերի քաղաքական անքարենդ պատտ պայմանների բերումով վարդապետական աստիճանները կորցրեցին իրենց դերն ու նշանակությունը: 1897 թվականին Արշակ Տեր-Միքելյանը գրում էր. «Հայաստանեայց ս. եկեղեցին տասնըվեց դարում ունեցել է հազարաւոր եպիսկոպոսներ, մինչդեռ վարդապետներ շատ սակաւ: Իսկ այժմ ամէն արեղայ «վարդապետ» է դառնում, այլ և ծայրագոյն վարդապետութեան են տալիս յաճախ այն անձանց, որոնք մինչև անգամ ս. Գիրքը ծայրէ ի ծայր չեն կարդացել. մինչդեռ ծայրագոյնութիւնն ու եպիսկոպոսութիւնը պետք է միմիայն աստուածա-

քանակներին վերապահումին անպատճառ»⁵⁷։ Իսկ խորեն Ծ. վրդ. Ստեփանեն Մովսես խորենացու Հայոց պատմության հրատարակության առթիվ՝ 1898 թվականին, գրում է. «Երբ հոգևորականների մեջ գիտությունը պակասեց, վարդապետ կոչումն էս կորցրեց իր նուիրական նշանակությունը, եւ ամեն միանձն հոգևորական, արեղայ ձեռնադրուելուն պէս, սկսում էր վարդապետ կոչուի մինչեւ վերջին ժամանակս։ Հայաստանեայց Եկեղեցու նուիրական կարգ եւ կանոն սիրող եւ վերանորոգող Գեորգ Դ հոգեղոյս Կաթողիկոսը, ինչպէս յորիշ քաղմաթիս կենսական խնդիրներ, այս խնդիրն էս յարոյց, փափաքելով գիտնական հոգևորականներ ստեղծել, որի համար եւ հիմնեց Էջմիածնի Մայր Աթոռում ճեմարան. հրամայեց որ այսուհետեւ վարդապետ կոչումն գիտութեան իրաւունքով եւ առանձին օրհնութեամբ ստացուի գաւազանի իշխանութեան հետ եւ նախքան այդ իրաւունք ստանալը միանձն հոգևորականները չկոչուին վարդապետ, այլ միայն արեղայ»⁵⁸։

Վարդապետական աստիճանները իրենց նախկին փնակին բարձրացնելու գործում Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանից բացի կարևոր դեր կատարեց նաև Արմաշի դպրեվանքը։ Ահա թե ինչ է գրում այդ մասին նույն դպրեվանքի շրջանավարտ և նույն դպրեվանքում վարդապետական աստիճան ստացած Բարգեն Կաթողիկոսը. «Մեր դրպրեվանքի հաստատութիւնը լուրջ միջոց մըն էր Կ. Պոլսի Պատրիարքութեան սահմաններում մէջ առաջը առնելու համար տիրող վարդապետական զեղծումներում, որոնք թէեւ չափաորոշեցան զգալապէս, բայց դժբախտաբար չվերջացան։ Վարդապետութիւնը (Մասնաւոր և Ծայրագոյն) Դպրեվանքի մէջ իր գիտական եւ ճիշտ վարդապետական (doctorat) իմաստով կապուեցան որոշ դասընթացքի մը եւ այդ դասընթացքէն ետքն ալ գրաւոր որոշ աշխատութիւններու հետ»⁵⁹։

Ս. Էջմիածնի և Արմաշի դպրեվանքերը անկասկած կարող էին հասնել իրենց առջև դրած նպատակին, եթէ չլինէր չարաբաստիկ Ա. համաշխարհային պատերազմը և Մեծ Եղեռնը։

1957 թվականին Դերենիկ եպս. Փոլադյանը ներկայացնում է մի խնամված ծրագիր՝ վարդապետական աստիճանների տվչության վերաբերյալ⁶⁰։

Այս հարցը լրջորեն մտահոգել է նաև մեր սիրելի Վեհափառ Հայրապետին, որն իր հայրապետության առաջին օրից իսկ հոգ է տարել, որ վարդապետական աստիճանները տրվեն միայն ճեմարանի շրջա-

նավարներին, հատուկ ուսումնասիրություն գրելուց և պաշտպանելուց հետո։ Վեհափառ Հայրապետի հրահանգով և առաջարկով այս խնդիրը քննության է առնվել Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի 1958 թվականի հուլիսի 8-ի նիստում. «Գերագույն Հոգևոր Խորհուրդը արտագին զոհունակությամբ ընդունեց Վեհափառ Հայրապետի առաջարկը և խնդրեց Նորին Սուրբ Օծությունից այսուհետև խստությամբ պահպանել հին կարգը՝ ըստ որի, Մասնավոր կամ Ծայրագույն վարդապետական իշխանության աստիճան ստանալու համար թեկնածուից պահանջվում էր գրավոր մի աշխատություն՝ կրոնա-եկեղեցական, եկեղեցա-պատմագիտական և կամ եկեղեցա-քանասիրական նյութերով։ Աշխատությունը պետք է քննվի Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի կողմից նշանակված մի հանձնաժողովի կողմից»⁶¹։ Իսկ մինչ այդ, 1958 թվականի մարտի 8-ին, Կահիրեի Եպիսկոպոսական ժողովը իր Ը նիստում զբաղվել էր եկեղեցական տիտղոսների հարցով և եկել էր այն ընդհանուր եզրակացության, որ «Տիտղոսներու տվչության մէջ հարկ է գործ դնել աշարքություն և ավագության, վարդապետության, ծայրագունության և արքայական տիտղոսները տալ միայն ստուգապէս արժանավորներուն»⁶²։

Ի վերջո 1980 թվականի փետրվար 27 թվակիր № 1012 Սրբաւատ կոնդակով Ա. մեհայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը կանոնական ուժ է տալիս վերոհիշյալ խնդրին⁶³։ Այդ կոնդակում Վեհափառ Հայրապետը գրում է. «Մեր իղձն է և մեր հաւատացեալ ժողովրդի արդար սպասումը, որ մեր երիտասարդ հոգևորականները, կուսակրօն թէ ամուսնացեալ քահանաներ, աւելի ու աւելի զրահեն իրենց միտքն ու հոգին՝ կրօնական ամուր հաւատքով, գիտական պատրաստութեամբ, գաղափարական նուիրածութեամբ և ազգային-հայրենասիրական գիտակցութեամբ։ Մեր օրերին հեռզհետեւ առաւել կարևորութիւն է ստանում հոգևորականաց կրօնա-եկեղեցագիտական լուրջ պատրաստութիւնը և ընդհանուր զարգացումը։

Ահա այս մտադրութեամբ և այս՝ ակնկալութեամբ է որ քաներկու տարիներ առաջ 8 յուլիս 1958-ին որոշեցինք մեր Եկեղեցու մէջ վերահաստատել /վարդապետական աստիճաններ շնորհելու առանդական հին կարգը, նկատելով դրանք իբրև գիտական աստիճաններ և ոչ թէ պարզապէս ձևական, անբովանդակ բնոյթ կրող պարզաբաշխումներ, երբեմն նույնիսկ ողորմութեան մման շնորհուած։

Մեր որոշումն էր վարդապետական չորս

աստիճանները շնորհել այն արեղաներին, որոնք կը ներկայացնեն մուսազագոյն յիսուն մեքենագործած էջերից բաղկացած մի ինքնուրոյն աշխատասիրութիւն, որպէսզի յետ քննարկման և գնահատման յատուկ մի յանձնաժողովի կողմից և յետ մրա հրապարակային պաշտպանութեան, Հայրապետի հրամանով վարդապետական չորս աստիճանները շնորհուին թեկնածուին, Օջականի Ս. Մետրոպ եկեղեցում, ասանդական տուչութեան արարողութեամբ:

Ծայրագոյն վարդապետութեան աստիճանների տուչութեան համար հաստատել էինք նոյն կարգը, այն տարբերութեամբ, որ թեկնածուի ներկայացրած աշխատասիրութիւնը պէտք է լինի գիտական բնոյթ կրող մի ինքնուրոյն ընդարձակ ուսումնասիրութիւն բաղկացած մուսազագոյն իննսուն մեքենագործած էջերից:

Թէ՛ Մանատր և թէ՛ Ծայրագոյն վարդապետութեան համար պատրաստուած աշխատասիրութիւնները պէտք է նուիրուած լինեն աստուածաբանական, եկեղեցագիտական, կրօնա-բարոյական, եկեղեցա-մատենագրական կամ ման ալ միւրերի և հարցերի»⁶¹:

Այս կարգը անխափան կերպով գործադրուել է Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում 1958 թվականից սկսած: Վերոհիշյալ կոնդակով Վեհափառ Հայրապետը պատվիրում է Մայր Աթոռի միաբան եպիսկոպոսաց դասին, որ ամեն տեղ հարգվի այս որոշումը, նախօրոք տեղեկացնելով այդ մասին Մայր Աթոռ, խորհրդակցելու համար Վեհափառ Հայրապետի հետ:

Վեհափառ Հայրապետը սույն կոնդակով նաև Հայ եկեղեցու նվիրապետական Աթոռների շնորհագարող գահակալների ուշադրությանն է հանձնում «վերահաստատած և գործադրութեան դրած վերև յիշուած կարգը»⁶²:

Որեմն, ամփոփելով, Հայ եկեղեցու պատմության ընթացքում վարդապետական աստիճանները երբեք չեն միախառնվել նվիրապետական աստիճանների հետ:

Վարդապետները (քահանա, եպիսկոպոս թե կաթողիկոս) կարևոր նշանակություն են ունեցել Հայ եկեղեցում և կարեւոր դեր են խաղացել Հայ եկեղեցու կյանքում, ղեկավարելով կրթական և քարոզչական գործունեությունը, մասնակցելով դատական գործերին, ազգային-եկեղեցական ժողովներին և այլն:

Վարդապետական աստիճանները տրվել են միայն ուսյալ քահանաներին, որոնք եղել են ոչ միայն կուսակրոն, այլ նաև ամուսնացյալ:

Վարդապետական աստիճանները տրվել

են միայն Ծայրագոյն վարդապետների (վերջին երկու հարյուրամյակում՝ Ծայրագոյն վարդապետական աստիճան ունեցող եպիսկոպոսների) կողմից:

Պատմությունը ուսումնասիրում ենք պատմությունից դասեր առնելու համար: Վարդապետական աստիճանների պատմական ուսումնասիրությունը թելադրում է Հայ եկեղեցու իշխանությանը՝ վարդապետական աստիճանները առավել ևս իրենց բուն նպատակին և բարձունքին հասցնելու:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Կանոնագիրք հայոց, աշխ. Վազգեն Հակոբյանի, հատոր Բ, Երևան 1971, էջ 19:
2. Յովհան Մամիկոնեան, Պատմութիւն Տարօնոյ, աշխ., Աշ. Արարհամյանի, Երևան, 1941, էջ 78:
3. Փաստոսի Բուզանդացոյ Պատմութիւն Հայոց, Ս. Պետրքորոզ, 1883, էջ 230:
4. Անդ, էջ 46:
5. Անդ, էջ 37:
6. Ազաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց, աշխ. Գ. Տէր-Մկրտչեան և Սո. Կանաչեան, Տփղիս, 1909, էջ 395, 418:
7. Փաստոսի..., էջ 89, 92:
8. Մովսիսի Խորենացոյ Պատմութիւն Հայոց, աշխ. Մ. Աբեղեան և Ս. Յարութիւնեան, Տփղիս 1913, էջ 335:
9. Անդ, էջ 120: Կորյուն, Վարք Մաշտոցի, հրատ. Մանուկ Աբեղյանի, Երևան 1941, էջ 22, 72 և այլն:
10. Թովմայի վարդապետի Արծրունոյ Պատմութիւն Տանն Արծրունեաց, ի լոյս էաճ Ք. Պ., Ս. Պետրքորոզ 1887, էջ 81:
11. Տէ՛ս Թովմա Արծրունի և Անանուն, Պատմութիւն Տանն Արծրունեաց (Ուսանողի գրադարան), Երևան 1984, էջ 496:
12. Թովմա Մեծոփեցու Յիշատակարանը, հրատ. Կարապետ Կուտանեան, Թիֆլիս 1892, էջ 73, Ժամանակագրութիւն Գրիգոր վարդապետի Կամախեցոյ կամ Դարանաղցոյ, հրատ. Մետրոպ վրդ. Նշանեան, Երուսաղեմ 1915, էջ 314:
13. Ժամանակագրութիւն Գրիգոր վարդապետի..., էջ 315:
14. Խաչատուր արեղայի Ջուղայեցոյ Պատմութիւն Պարսից (ԺԸ դ.), աշխ. Բարգէն վարդապետի Աղաւելեան, Վաղարշապատ 1905, էջ 153:
15. Պատմութիւն Առաքել վարդապետի Դարիժեցոյ, Վաղարշապատ 1896, էջ 253:
16. Թուրթ ընդհանրական արարեալ երիցս երանեալ սուրբ Հայրապետին մերոյ տեառն Ներսիսի Շնորհաւոյ, Ս. Էջմիածին 1885, էջ 64:
17. Ժամանակագրութիւն Գրիգոր վարդապետի..., էջ 348:

18. Կանոնք յետ առաքելոց հարանց հետևողաց, իԲ (Կանոնագիրք հայոց Ա, Երևան, 1964, էջ 110): Կանոնք Նիկիական, ԺԳ (Կանոնագիրք հայոց Ա, էջ 126): Մխիթար Գոշ, Գիրք դաստատանի, աշխ. Խոսրով Թորոպանի, Երևան 1975, Ա խմբ. ՀԱ, ԺԿԵ. ԺԿԹ և այլն, էջ 61, 100, 101: Եվ այլն:
19. Կանոնք սուրբ ժողովոյն որ ժողովեցան ի Թեոդոսոպալիս, որ այժմ կոչի Կարմոյ քաղաք Ը (Կանոնագիրք հայոց, Բ, էջ 255):
20. Կանոնք յետ առաքելոց հարանց հետևողաց Է (Կանոնագիրք հայոց Ա, էջ 105): Կանոնք Նիկիական Ե (Կանոնագիրք հայոց Ա, էջ 120): Կանոնք Ծափապիվանի ԺԸ (Կանոնագիրք հայոց Ա, էջ 460): Մխիթար Գոշ, Անդ, Դ, ԺԸ, էջ 84, 88:
21. Կանոնք Աթանասի Աղեքսանդրացոյ Ծ (Կանոնագիրք հայոց Ա, էջ 311):
22. Կանոնք Դրմայ սուրբ ժողովոյն Ե (Կանոնագիրք հայոց Բ, էջ 204):
23. Անդ Զ, էջ 205:
24. Կանոնք սրբոյն Սահակայ հայոց Հայրապետի ԽԳ (Կանոնագիրք հայոց Ա, էջ 402):
25. Յովհաննու Մանդակունոյ հայոց կաթողիկոսի... քան կանոնական Ա (Կանոնագիրք հայոց Բ, էջ 242): Կանոնք Յովհաննու Մանդակունոյ հայոց կաթողիկոսի Բ (Կանոնագիրք հայոց Ա, էջ 498):
26. Կանոնք Դրմայ սուրբ ժողովոյն Է, Ը, Թ (Կանոնագիրք հայոց Բ, էջ 207—208):
27. Մխիթար Գոշ, Անդ, Նախադրութիւն, Ը, էջ 20:
28. Անդ, Դ, էջ 35:
29. Թուղթ ընդհանրական, էջ 64—65:
30. Տե՛ս Արշակ Տեր-Միքէլեան, Հայաստանեայց առաքելական ուղղափառ Ս. Եկեղեցին և իր սուրբ կարգը, Վաղարշապատ 1897, էջ 186—187:
31. Տե՛ս Ա. Խ. Մովսիսյան, Ուրվագծեր հայ դըպրոցի և մանկավարժության պատմության (Ժ—ԺԵ դարեր), Երևան 1958, էջ 350:
32. Սամուէլի քահանայի Անցեցոյ Հաւաքմունք ի գրոց պատմագրաց յաղագս գիտի ժամանակաց անցելոց մինչև ի ներկայս ծաղկաքաղ արարեալ, հրատ. Արշակ Տեր-Միքէլեանի, Վաղարշապատ 1893, էջ 76: Մխիթարայ Այրիվանցեցոյ Պատմութիւն հայոց, ի լոյս ընծայեաց Մկրտիչ Էմին, Մոսկվա 1860, էջ 49:
33. Պատմութիւն մահաճգին Սիսական, արարեալ Ստեփաննոսի Օրբէլեան արքեպիսկոպոսի Սիմեոն, Թիֆլիս, 1910, էջ 115—118:
34. Յովհաննէս Սեբաստացի, Պատմութիւն Սեբաստիոյ, աշխ. Բ. Լ. Չոքասյանի, Երևան 1974, էջ 40:
35. Անդ, էջ 51:
36. Անդ, էջ 52:
37. Թովմայի վարդապետի Արծրունոյ... էջ 72:
38. Պատմութիւն մահաճգին Սիսական, արարեալ Ստեփաննոսի Օրբէլեան արքեպիսկոպոսի..., էջ 48:
39. Անդ, էջ 118:
40. Բաբգէն Մ. վրդ. Կիլիկեան, Վարդապետական աստիճանները Հայ Եկեղեցոյ մէջ, Ամթիլիս, Լիբանան 1980, էջ 124:
41. Մխիթար Գոշ, Անդ, Դ, էջ 35:
42. Անդ, Դ, էջ 36:
43. Մաշտոց Ձեռնադրութեան կղերիկոսաց, սարկաւազաց եւ քահանայից եւ օրհնութեան արեղայից, եւ տալոյ զգաւազան Մասնաւոր եւ Ծայրագոյն իշխանութեան վարդապետաց, Վաղարշապատ 1876, էջ 67, 81:
44. Մխիթար Գոշ, Անդ, Դ, էջ 34:
45. Պատմութիւն Առաքել վարդապետի Դարիժեցոյ, Վաղարշապատ, 1884, էջ 255:
46. Մաշտոց, էջ 67, 75, 78 և այլն:
47. Ստեփաննոսի Տարօնեցոյ Ասողկան Պատմութիւն Տիեզերական, հրատ. Ստ. Մալխասեանց, Ս. Պետերբուրգ 1885, էջ 186:
48. Անդ, էջ 178:
49. ԺԵ դարի հայերէն ձեռագրերի հիշատակարաններ, մասն Գ, կազմեց՝ Լ. Ս. Խաչիկյան, Երևան 1967, էջ 294:
50. Հայերէն ձեռագրերի ԺԷ դարի հիշատակարաններ, հատոր Ա, կազմեցին՝ Վազգեն Հակոբյան, Աշոտ Հովհաննիսյան, Երևան 1974, էջ 181:
51. Ժամանակագրութիւն Գրիգոր վարդապետի..., էջ 183:
52. Մխիթար Գոշ, Անդ, ՄԻԵ, էջ 135—137:
53. Պատմութիւն մահաճգին Սիսական..., էջ 107—112:
54. Մաշտոց... էջ 40, Մաշտոց Ձեռնադրութեան եւ պիսկոպոսի, Վաղարշապատ 1876, էջ 26: Կանոն Ձեռնադրութեան և Օծման կաթողիկոսի և Հայրապետի Ամենայն Հայոց, Վաղարշապատ 1876, էջ 4:
55. Բաբգէն Մ. վրդ. Կիլիկեան, Անդ, էջ 72:
56. Մաղաքիա արքեպս. Օրմանեան, Հայոց Եկեղեցին, Ամթիլիս, Լիբանան 1952, էջ 131:
57. Արշակ Տեր-Միքէլեան, Հայաստանեայց առաքելական ուղղափառ Սուրբ Եկեղեցին եւ իր սուրբ կարգը, էջ 185—186:
58. Մովսէս Խորենացի, Ս. Պետերբուրգ 1898, էջ 487—488:
59. Բաբգէն Մ. վրդ. Կիլիկեան, Անդ, էջ 159—160:
60. «Վարդապետական գաւազանի մասնաւոր իշխանութեան տուչութիւնը կատարուելու է հետեւեալ պայմաններով.
 1. Թեկնածուն պէտք է շրջանաւարտ ըլլայ ունէ Հայ մոլորապետական Աթոռի դպրեւանքի մը և ունենայ ի ձեռին վկայական:
 2. Թեկնածուն պէտք է մասնաւոր միջոցի մը

մասին աւարտաճառ մը գրէ և նոյն այդ աւարտաճառին վրայ անցընէ միւս բերանացի և ապա գրաւոր քննութիւն:

3. Քննութիւնը պէտք է կատարուի երկու մասաւոր և երկու ծայրագոյն վարդապետներէ և մեկ եպիսկոպոսէ որ ծայրագոյն վարդապետութեան իշխանութիւն ունի:

4. Մասնաւոր վարդապետութեան իշխանութիւնը կը տրուի եկեղեցւոյ մէջ, ըստ Մաշտոցի տրամադրութեան, ծայրագոյն վարդապետութեան աստիճան ունեցող եպիսկոպոսէ մը, խարտավիականութեամբ մասնաւոր կամ ծայրագոյն վարդապետի մը:

Վարդապետական գաւազանի ծայրագոյն իշխանութեան տուչութիւնը կատարուելու է հետևյալ պայմաններով.

1. Թեկնածուն պէտք է ունենայ վարդապետական գաւազանի մասնաւոր իշխանութիւն:

2. Թեկնածուն պէտք է գրաւոր ընդհանուր քննութիւն անցընէ աստուածաբանական, իմաստասիրական, եկեղեցագիտական, կանոնագիտական, պատմական, Ս. գրական և մատենագրական միջերես շուրջ:

3. Թեկնածուն այս քննութիւնը անցընելէն ետք միայն իրաւունք կունենայ պատրաստելու

աւարտաճառ մը որ նորութիւն բերէ իր ընտրած միջոցի մասին:

4. Թեկնածուն բերանացի վերջին ընդհանուր քննութիւն մը անցընելու է աւարտաճառի և ամոր վերաբերեալ զանազան միջերես մասին:

5. Թէ՛ գրաւոր և թէ՛ բերանացի քննութիւնները կը կատարուին երեք մասնաւոր և երեք ծայրագոյն վարդապետներէ և մեկ եպիսկոպոսէ որ ծայրագոյն վարդապետութեան իշխանութիւն ունի:

6. Ծայրագոյն վարդապետութեան իշխանութիւնը կը տրուի եկեղեցւոյ մէջ, ըստ Մաշտոցի տրամադրութեան, ծայրագոյն վարդապետութեան աստիճան ունեցող եպիսկոպոսէ մը, խարտավիականութեամբ ծայրագոյն վարդապետի մը:

(Գերենիկ եպիսկոպոս, Հայաստանեայց առաքելական սուրբ Եկեղեցւոյ խորհուրդները, Պէրուք 1957, էջ 60):

61. «Էջմիածին» 1958, Ը, էջ 3:

62. Ամդ:

63. «Էջմիածին» 1980, Բ—Գ, էջ 3—5:

64. Ամդ, էջ 4—5:

65. Ամդ, էջ 5:

